

М.І. Чмаравя
(Магілёў, Беларусь)

**«ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ (КРЫЎСКАЙ)
КНІГІ» В. ЛАСТОЎСКАГА
Ў ЧЭШСКАЙ КРЫТЫЦЫ 1920-х гг.**

Міжваенная Чэхаславакія стала перыядам актыўнага насычэння і пашырэння інфармаванасці пра Беларусь і беларускую культуру, павялічваючы кола беларускіх публіцыстаў і крытыкаў, якія выступалі ў чэхаславацкім перыядычным друку. Гэта выклікана перш за ўсё дзейнасцю беларускай эміграцыі ў Празе па вывучэнні і папу-

лярызацыі беларускай літаратуры¹. Працы чэшскіх вучоных і маладых беларускіх літаратуразнаўцаў заклалі трывалы падмурак для аб'ектыўнага, усебаковага вывучэння беларускай літаратуры як самастойнай сярод іншых славянскіх літаратур. Гэта асабліва праявілася ў публікацыях А. Чэрнага², Я. Махала, Я. Ляцкага³, Ф. Вольмана, Ф. Грышкевіча, Ф. Ціхага, М. Ільшэвіча.

Маладая беларуская навука шукала падтрымкі і парады ў аўтарытэтных вучоных, таму асобныя прадстаўнікі навуковых колаў у Празе не толькі цікавіліся плённым развіццём літаратуры братняга народа, але і спрычыніліся да крытычнага яе асэнсавання. Значны ўклад у гэтым пытанні адыграў Яўген Аляксандравіч Ляцкі, вядомы вучоны славіст, ураджэнец Міншчыны, шчыры і адданы сын сваёй Радзімы, які ў эміграцыі ў Празе вёў актыўную пераліску з дзеячамі тагачаснай беларускай культуры і навукі.

Я. Ляцкі “на пражскім грунце” не толькі адчуў сябе беларусам, але і сапраўды ўзяўся за вывучэнне і разгляд творчасці асобных прадстаўнікоў беларускай літаратуры, манаграфій і падручнікаў, выдадзеных у БССР і эміграцыі.

Улічваючы зацікаўленасць да беларускай літаратуры ў Чэхаславакіі, Я. Ляцкі ад імя славянскага семінара Карлавага ўніверсітэта ў Празе (дзе вучоны ў гэты час выкладаў) звяртаўся ў Мінскае дзяржвыдавецтва з просьбай узбагаціць бібліятэку семінара беларускімі выданнямі, якія характарызавалі б Беларусь з культурнага, этнаграфічнага і гістарычнага бакоў. І ён атрымаў гэтыя кнігі дзякуючы Ц. Гартнаму і С. Некрашэвічу. У лісце да Ц. Гартнага, напісаным па-беларуску, Я. Ляцкі выказаў падзяку і вялікае задавальненне: “Чытаючы іх, ізноў звяртаюся думкай да Вас, яшчэ раз адчуваю патрэбу шчыра падзякаваць Вам за тую радасць, якую дае мне беларуская творчасць на нашай мілай мове. Пастараюся, каб аб гэтых кнігах даведаліся і іншыя, што не ўмеюць чытаць па-беларуску” [2]. Я. Ляцкі шчыра падтрымліваў і вітаў усіх, хто актыўна працаваў на ніве беларускай культуры, незалежна ад палітычных арыентацый. Варта адзначыць, што яго ацэнкі і водгукі былі аб'ектыўныя, але дастаткова строга. Аўтарытэты вучоны заклікаў маладых беларускіх калег падпарадкоўваць сваю нацыянальную думку навуковаму пошуку

¹ Падрабязней пра дзейнасць беларускай эміграцыі ў Празе гл.: Чмаравы М. І. Шляхі ўзаемнага пазнання: беларуская літаратура ў Чэхаславакіі (1920 – 1945): Манаграфія. – М. : Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 136 с.

² Чмаравы М. І. Пад сцягам славянскай ўзаемнасці (жыццё і дзейнасць Адольфа Чэрнага) // Роднае слова. --- № 8. – С. 102 – 106.

³ Гл.: Чмаравы М. І. Шляхі ўзаемнага пазнання... С. 35 – 46.

ісціны. Асабліва гэта датычылася рэцэнзій на “Гісторыю беларускай (крыўскай) кнігі” В.Ластоўскага⁴.

Ці не з адчайнага пачуцця непрымання жahlівай неадпаведнасці паміж гістарычнай праўдай і тагачаснай афіцыйнай навукай паўстала “Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі: Спраба паясніцельнай кнігапісі ад канца X да пачатку XIX стагоддзя”? Сваю прадмову да кнігі В.Ластоўскі пачынаў зусім не з “літаратурнага” боку: “Няма больш занядбанай дзедзіны ў светавой пісьменнасці, як гісторыя паняволеных народаў. Вышэйсказанае асабліва кідаецца ў вочы, калі ўзяць якую-коледчы галіну нашай, крыўскай гісторыі. То знача, гісторыі народа, каторы не так яшчэ даўно жыў сваім самаістым палітычным і культурным жыццём. Супярэчнасць між сведчаннем гістарычных помнікаў і асвятленнем іх сучаснай пісьменнасцю – проста паражаючая. Беручы ў рукі гістарычную кнігу часовых нашых пераможцаў, не ведама чаму больш дзівіцца, ці іх бескрытычнасці, ці іх паражаючай умеласці тэндэнцыйна выкарыстоўваць аб’ектыўныя сведчанні гісторыі” [I, с.424].

Выхад ў свет кнігі В.Ластоўскага стала прыкметнай з’явай на Беларусі. Крытычна ацанілі яе і ў Чэхаславакіі. У прыватнасці, Я.Ляцкі звяртае ўвагу на тое, што па шматлікіх гістарычных і палітычных прычынах адбылося знікненне старабеларускага пісьменства, а доўгі час, слушна адзначае вучоны, “само пытанне пра яго здавалася незразумелым і забытым” (тут і далей пераклад з чэшскай наш – М.Ч.) [4, с.359]. Гісторыя беларусаў увогуле мала цікавіла рускіх гісторыкаў, і як справядліва адзначае Я.Ляцкі, яна “найчасцей становілася прадметам палітычных разваг, чым аб’ектыўнага навуковага вывучэння” [4, с. 359]. Я.Ляцкі адзначае апошнія працы ў гэтым накірунку (Я.Карскага і М.Доўнар-Запольскага). Відавочным, на думку вучонага, становіцца тое, што без агляду старабеларускага пісьменства нельга скласці поўнага ўяўлення пра лёс старажытнарускай літаратуры. В.Ластоўскаму ўдалося паказаць шматлікія архаічныя адрозненні ў мове і светапоглядзе аўтараў твораў старабеларускага пісьменства ў параўнанні з тагачаснымі рускімі і ўкраінскімі. “Гэтыя спецыфічныя асаблівасці, – падкрэслівае Я.Ляцкі, – указваюць на выключныя індывідуальныя рысы народа, які дзейсна і напружана развіваў у гістарычнай мінуласці сваю духоўную культуру” [4, с.359]. Аднак крытык звяртае ўвагу на тое, што праца В.Ластоўскага “пры ўсім сваім багацці не з’яўляецца вычарпальнай” [4, с.359]. Я.Ляцкі не пагадзіўся са шматлікімі катэгарычнымі сцверджаннямі В.Ластоўскага накшталт таго, што па

⁴ Вацлаў Ластоўскі (1883 – 1938) — прэм’ер-міністр БНР, даследчык гісторыі і культуры Беларусі, публіцыст, празаік, паэт і перакладчык. Заўчасна пайшоў з жыцця, стаўшы ахвярай сталінізму.

багаці помнікаў беларускае пісьменства знаходзіцца на першым месцы сярод усходніх славян. Такія высновы, на думку рэцэнзента, павінны пацвярджацца і іншымі свядомымі і аб'ектыўнымі даследаваннямі іншых навукоўцаў.

Прыгадаем, што і на радзіме кніга В.Ластоўскага мела таксама ўзважаныя ацэнкі, грамадзянская пазіцыя аўтара здавалася не да месца многім рэцэнзентам: “Пры слабасці апісання помнікаў у кнізе В.Ластоўскага мы зашмат спатыкаем непатрэбных разважанняў агульнагістарычнага характару: і аб “Крывіі”, аб палітычных адносінах літоўска-беларускай дзяржавы да суседзяў <...> зашмат таксама ўдзяляецца месца і развіццю асветы на Беларусі, з прычыны чаго праца В.Ластоўскага набывае ўжо характар не гісторыі кнігі, а гісторыі асветы на Беларусі побач з пералічэннем беларускіх рукапісных і друкаваных помнікаў [1, с.16]. Я.Ляцкі разумеў прычыны гэтых недахопаў, на што звяртаў увагу і В.Ластоўскі (бо, сапраўды і сам аўтар глядзеў на яе, як на спробу: “У надзеі, што кніга мая, паміма многіх яе недастаткаў, прынясе карысць нашай адраджаючайся пісьменнасці, хоць бы пабуджаючы другіх працавітых доследаў на полі нашай мінуўшчыны <...>” [1, с. 428]. Я.Ляцкі высока ацаніў выданне за фактычны матэрыял, які, па словах літаратуразнаўцы, “аднаўляе права навукова-гістарычнай увагі да народа, які <...> пакінуў такі значны след у помніках свайго пісьменства”[4, с. 540].

Кніга В.Ластоўскага знайшла водгук і ў асяродку ўкраінскай эміграцыі ў Празе. У часопісе “Slavia” за 1927 – 1928 г. выступіў з рэцэнзіяй Г.В. Амельчанка, якая адрозніваецца рэзкім крытычным поглядам на працу В.Ластоўскага. Г.Амельчанка спрачаецца адносна першынства колькасці помнікаў беларускага пісьменства сярод усходніх славян; выказваецца супраць сцверджання В.Ластоўскага, што мова старажытных помнікаў усходніх славян старакрэўская (старабеларуская. – М.Ч.) і таго, што гэтай мовай карысталіся і ўкраінцы аж да XVII ст.; украінскі рэцэнзент выступае супраць залічэння ў кнігу В.Ластоўскага нізкі твораў, якія ўкраінскія даследчыкі лічаць украінскімі. Г.Амельчанка звяртае ўвагу на тое, што некаторыя вывады В.Ластоўскага знаходзяцца ў супярэчнасці з тымі даследчыкамі, на аўтарытэт якіх беларускі аўтар часта звяртаецца (напрыклад, Карскі, Сахараў). Вельмі абуралася аўтар рэцэнзіі, што “Слова пра паход Ігаравы” В.Ластоўскі лічыць беларускім помнікам (хоць агульнавядома, што пытанне адносна аўтарства “Слова” не вырашана па сённяшні дзень). “Кніга п.Ластоўскага – гэта цэлая “біблія”; як шчыра веруючы чэрпае з царкоўнай бібліі сваё рэлігійнае пазнанне, так беларусы будуць з “бібліі” п.Ластоўскага чэрпаць сваю навуковую ўпэўненасць, а ўпэўненасць чалавека ў памылковай думцы толькі шкодзіць навуцы”(пераклад з украі-

скай мовы наш. – М.Ч.), – такую канчатковую выснову робіць Г.Амельчанка [3, с. 554].

Я.Ляцкі таксама адрэагаваў на рэцэнзію Г.Амельчанкі і зрабіў тым самым шэраг істотных высноў: 1) на думку Я.Ляцкага, рэцэнзія ўкраінскага калегі ўносіць некаторыя істотныя праўкі да кнігі В.Ластоўскага, аднак не ўлічвае ўсе абсягі кнігі беларускага аўтара; 2) калі прызнаць спрэчным залічэнне шэрагу твораў ў спіс чыста беларускіх, то спасылка на помнікі, якія даюць матэрыял для асаблівасцей і граніцы беларускай мовы вучоны лічыць карысным. Рэцэнзія Г.Амельчанкі сапраўды паставіла на чаргу цэлы шэраг пытанняў, якія патрабавалася неадкладна навукова вырашыць. “Увядзенне беларускай пісьменнасці і мовы ў фферу агульнаславянскага вывучэння, – падкрэслівае Я.Ляцкі, – з’яўляецца важным фактарам, які не можа не выклікаць перагляду шматлікіх палажэнняў, якія раней лічыліся агульнапрынятымі. Важнейшыя з іх – беларуска-украінскія суадносіны ў мове і літаратуры. Чым меней будзе праяўлена з абодвух бакоў захапленняў, якія прадыхтаваныя найлепшымі патрыятычнымі памкненнямі, тым хутчэй можна чакаць іх аб’ектыўнага вывучэння” [3, с.550].

Апораі і арыентацыяй для аб’ектыўнага, усеабдымнага вывучэння Беларусі, на думку вучонага, яшчэ доўгі час будзе фундаментальная праца Я.Карскага, гэтага, кажучы словамі Я.Ляцкага, “Нестара беларусазнаўства”.

У сваіх крытычных артыкулах Я.Ляцкі акцэнтует ўвагу на некаторых спрэчных пытаннях таго часу. Асабліва гэта датычыцца самастойнасці беларускай мовы. Прафесар добра ведаў, што сярод рускіх вучоных у гэтых адносінах яшчэ існавалі рознагалосці. Аднак і тут Я.Ляцкі заставаўся верны сваёй пазіцыі аб’ектыўнага, навуковага вырашэння гэтага пытання намаганнямі не толькі бакоў, якія спрачаюцца, але і спецыялістаў у галіне іншых славянскіх моў. Беларуская мова, на думку прафесара, павінна вывучацца як самастойная і адна з важнейшых частак агульнаславянскай філалогіі. Славуты вучоны імкнуўся знайсці кампраміс паміж меркаваннямі рускіх тэарэтыкаў “заходне-русізма” і канцэпцыяй, выкладзенай ў кнізе В.Ластоўскага “Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі”. Спрэчка вялалася вакол пытання аб прызнанні ці непрызнанні той агульнарускай асновы, на якой гістарычна развіліся тры галіны рускага племені. Тады гэтае пытанне яшчэ не выйшла за стадыю палітычных перадумоў, таму Я.Ляцкі лічыў патрэбным яго вырашаць праз памяркоўнае вывучэнне аб’ектыўных фактаў мовы і культуры.

Прынцыповая пазіцыя Я.Ляцкага па падтрымцы і прапагандзе беларускай культуры прымушала яго калег – вучоных-скептыкаў упэўніцца ў яе багаці і перспектывах развіцця. Разам з тым Яўген Аляксан-

дравіч скіроўваў маладых беларускіх даследчыкаў на тое, каб культурнае адраджэнне Беларусі здзяйснялася ў святле сапраўднай асветы і навукі, без лішняга захаплення палітычнай тэндэнцыянасцю. Прафесар агульнаеўрапейскага прызнання лічыў неабходным, каб беларуская культурная думка годна ўвайшла ў агульнаславянскі кантэкст, і шмат рабіў дзеля таго.

Літаратура:

1. Ластоўскі В. Выбраныя творы: / Уклад., прадмова і каментарыі Я. Янушкевіча. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 1997. – 512 с.
2. Ліст Я.А. Ляцкага да Ц.Гартнага, 1926 год // Lit. archiv památníku národnímu písemnictví v Praze. Fond J.A.Ljackeho. Archiv Bělorussija. 1 l.
3. Омельченко Г.В. [Recenze] // Slavia. – 1927 – 1928. – Roč. VI. – S. 550 – 554. – Rec. ad op.: Гісторыя беларускай (Крыўскай) кнігі. Обробив проф. В.Ластовський. – Kовно, 1926. – 82 s.
4. Ljacky Jvg. [Recenze] // Slovan. přehled. – 1926. – Roč. XXVIII. – S. 539 – 540. – Rec. ad op.: В.Ластоўскі. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. – Коўна, 1926. – 776 с.